

3. ΦΙΚΙΝΟΣ

1. Βίος και συγγραφή. Ὁ Μαρσίλιος Φικῖνος (Marsiglio Ficino, Marsilius Ficinus) γεννηθεὶς ἐν Φλωρεντία τῷ 1433 ἦτο υἱὸς ἱατροῦ καὶ ἐσπούδασε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς τὴν ἱατρικὴν. Νέος ὢν ἐγνωρίσθη μετὰ Κοσμᾶ τοῦ ἐκ Μεδίκων καὶ ἐκτιμηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ παρωρμήθη εἰς σπουδὴν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ μάλιστα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη περὶ τὰς σπουδὰς ταύτας συντόνως ἀσχοληθεὶς παρῆλθε δημοσίᾳ διδάσκαλος τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ κατεστάθη ὑπὸ τοῦ προστάτου αὐτοῦ διευθυντῆς τῆς ἰδρυθείσης Ἀκαδημείας. Ἐκβληθέντων δὲ τῶν Μεδίκων ἐκ Φλωρεντίας ἀπεχώρησεν εἰς μονήρην ἀγροτικὸν βίον καὶ ἀπέθανε τῷ 1499. Ὁ Φικῖνος μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν κατὰ παρακείμενους τοῦ Κοσμᾶ τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πλωτίνου, ὡς καὶ τινὰ τοῦ Ἰαμβλίχου καὶ τοῦ Πρόκλου, τὰς δὲ μεταφράσεις διεσάφησε δι' ὑπομνημάτων. Ἀλλὰ καὶ ἴδια συνέγραψεν αὐτοτελεῆ ἔργα, ἐν οἷς κατὰ σύστημα ἀνέπτυξε τὰς ἑαυτοῦ πεποιθήσεις. Τὸ κυριώτατον αὐτῶν εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον «Πλατωνικὴ θεολογία»¹, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς παρέχει ἀπληρτισμένην εἰκόνα τῶν ἑαυτοῦ διανοημάτων².

οἱ μὲν ῥέποντες εἰς τὴν θεολογίαν προετίμων τὸν Πλάτωνα, οἱ δὲ εἰς τὴν φυσικὴν τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἐκ τῶν περὶ Βησσαρίωνος διαλαβόντων μνημονευτέοι οἱ ἐξῆς: Vast H. *Le cardinal Bessarion*. Paris 1878.—Κανέλλος Ἀγγελος, *Διατριβὴ περὶ Βησσαρίωνος ὡς φιλοσόφου*. Ἐν Ἀθήναις 1889. Rocholl R., *Bessarion. Studien zur Gesch. der Renaiss.* 1904.—Mohler L., *Kardinal Bessarion als Theolog, Humanist und Staatsmann*, 1923 καὶ *Bessarion*, 2 τόμ. 1923/7.—Κύρου Ἀχ., *Βησσαρίων ὁ Ἕλληνας*. Ἐν Ἀθήναις 1950.

1. *Theologia platonica, De immortalitate videlicet animorum ac aeterna felicitate libri 18*, 1474 καὶ ὕστερον πολλάκις.

2. Συνοπτικώτερον ἐξέθηκε τὰς γνώμας αὐτοῦ ἐν τῷ «*Compendium Theologiae platonicae*». Προστεθῆτω τὸ βιβλίον «*De christiana religione*», τὸ «*De vita coelitus conservanda*», Ἀπολογία τις καὶ Ἐπιστολαί· πρὸς δ' ἔτι

2. Ὀντολογικαὶ θεωρίαι. Πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ τρέφει μεγίστην ἐκτίμησιν ὡς θεμελιοῦσαν τὴν θρησκείαν καὶ ὀδηγοῦσαν εἰς αὐτήν¹, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ἀπορρίπτῃ ὅλως τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς παλαιότερους σχολαστικούς². Τὴν πλατωνικὴν ὁμῶς θεωρίαν δὲν ἔλαβε κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν τὴν ἀπαντῶσαν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἐπειράθη νὰ νοήσῃ καὶ παραστήσῃ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν παλαιότεραν καὶ τὴν μετέπειτα (νέαν πλατωνικὴν) φιλοσοφίαν³. Κατὰ τινὰ τρόπον νεοπλατωνικὸν παραδέχεται ὅτι ὁ κόσμος ἀποτελεῖ ἑναρμόνιον ὅλον διατεταγμένον κατὰ βαθμίδας, ὣν τὴν κατωτάτην κατέχει ἡ σωματικὴ (ποσοτικὴ) ὕλη συνεστῶσα ἐξ ἀπείρων μερῶν καὶ οὖσα παθητικὴ, φύσει ἀδρανὴς⁴. Ὑπὲρ ταύτην ὑπάρχει τὸ εἶδος ἢ ποιότης, ὡς δρῶσα καὶ συνέχουσα ἀρχή, δι' ἧς εἰδοποιεῖται τὸ σῶμα· καὶ εἶναι μὲν αὕτη ἀδιαίρετος, ἀλλὰ συναπτομένη πρὸς τὴν ὕλην μερίζεται διὰ πάντων τῶν μελῶν τοῦ σώματος καὶ ἐκ τούτου μολύνεται· εἶναι μὲν καθ' ἑαυτὴν ἐνεργητικὴ, ἀλλὰ συναπτομένη πρὸς τὴν ὕλην καθίσταται ἅμα παθητικὴ καὶ τούτου ἕνεκα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθὲς καὶ τέλειον εἶδος. Ὅθεν ὑπὲρ τὴν σωματικὴν ποιότητα τίθεται ἀνώτερον καὶ

μετάφρασις τοῦ Πλάτωνος (1483—1484) καὶ τοῦ Πλωτίνου (1482). Ἄπαντα τὰ ἔργα τοῦ Φικίνου ἐξεδόθησαν τῷ 1561 καὶ ὕστερον πολλάκις· τελειότερα δ' εἶναι ἡ ἔκδοσις ἡ γενομένη ἐν Παρισίοις τῷ 1641.

¹. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς θείας προνοίας ἔδωκε, λέγει, ἀφορμὴν νὰ μεταφράσῃ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Πλωτῖνον, ὅπως διὰ τῶν θρησκευτικῶν τούτων φιλοσόφων ἀναιρεθῶσιν αἱ δεισιδαιμονίαι καὶ αἱ πρὸς τὴν θρησκείαν ἀντικείμεναι δοξασίαι τῶν περιπατητικῶν (ιδεὲ τὸ Προοίμ. εἰς Πλωτῖνον).

². Ἰδίᾳ τιμᾷ Θωμᾶν τὸν Ἀκυνάτην, ὃν καλεῖ «φωστῆρα τῆς θεολογίας» (Theolog. platonica 2,12).

³. Ὑπέλαβεν ὡς πρόδρομον τοῦ Πλάτωνος Ἑρμῆν τὸν Τρισμέγιστον, τὸν μέγαν ἱερέα καὶ ἅμα βασιλέα καὶ φιλόσοφον. Εἰς τοῦτον ἠκολούθησαν, λέγει, ὁ Ὀρφεύς, ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Φιλίλαος καὶ τέλος ὁ Πλάτων, ὁ τελειωτὴς τοῦ συστήματος τῆς θεολογίας. (De christ. relig. 22. Proem. in Plotin.).

⁴. Ὑλὴ καὶ ποσότης, ἐξ ὧν συνίσταται πᾶν σωματικόν, οὐδεμίαν ἐνέχουσαν ἐνέργειαν· ὅπου δ' ἂν ἐμφανίζηται ἐνέργεια, προέρχεται ἐξ ἄσωμάτου ἀρχῆς (αὐτ. 1,2).

τελειότερον εἶδος, ὅπερ ὑπάρχει ἐνιαῖον καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀνώλεθρον· τοιοῦτο εἶδος ὡς τρίτη βαθμὶς εἶναι ἡ ψυχὴ. Ἐνῶ δὲ ἡ σωματικὴ ποιότης ὑφίσταται γένεσιν καὶ φθοράν, κίνησιν καὶ ἀλλοίωσιν, ἡ ψυχὴ εἶναι οὐ μόνον κινήτη ἀλλὰ καὶ ἀκίνητος· κινήτη μὲν, καθ' ὅσον ἡ ἐνέργεια αὐτῆς εἶναι ἐν χρόνῳ καὶ παροδική· ἀκίνητος δέ, καθ' ὅσον ἡ οὐσία αὐτῆς μένει αἰεὶ ἡ αὐτή. Εἰ καὶ ἡ ψυχὴ, κινήτη ἅμα ὑπάρχουσα καὶ ἀκίνητος, ἴσταται ὑπὲρ τὴν σωματικὴν ποιότητα, ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἀκρότατον ἐν τῇ διαβαθμίσει τῶν ὄντων μέλος. Ἐπίναγκες γὰρ ὑπάρχει ὅλως ἀκίνητον καὶ ἀναλλοίωτον ὄν· τοιοῦτο δ' εἶναι ὡς τετάρτη βαθμὶς ὁ ἄγγελος, ὅστις κατὰ τὴν οὐσίαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ὑπάρχει ἀκίνητος ἅμα καὶ ἀναλλοίωτος¹. Ὁ ἄγγελος εἶναι, ὡς καὶ ἡ ψυχὴ², ἐνότης ἅμα καὶ πολλότης· διότι διακρίνεται ἐν αὐτῷ οὐσία καὶ ὑπαρξίς, γνωστικὴ δύναμις καὶ γνωστικὸν εἶδος καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' ἡ πολλότης, καίπερ οὔσα ἐπὶ τοῦ ἀγγέλου ἀκίνητος³, προϋποθέτει καθαρὰν καὶ ἀπόλυτον ἐνότητα· τοιαύτη δ' ἐνότης, οἵανδῆποτε πολλότητα ἀποκλείουσα, εἶναι ὁ θεός. Τὴν πέμπτην ἄρα καὶ ἀκροτάτην βαθμίδα κατέχει ὁ θεός, ἡ ἀπόλυτος ἐνότης καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ὑψίστη ἀλήθεια καὶ ἀγαθότης⁴. Ὁ θεός ὡς ἀπόλυτος ἐνότης εἶναι μόνον εἷς, ἐνῶ αἱ κατώτεραι βαθμίδες τῆς ὑπάρξεως ἀναλύονται εἰς πλῆθος ἐπὶ μέρους οὐσιῶν. Ὡς ἀπόλυτος καὶ καθαρὰ ἐνότης ὁ θεός εἶναι καὶ ἄπειρος δύναμις· ἐν τῷ μεγίστῳ χωρισμῷ κεῖται ἡ μεγίστη ἀδυναμία καὶ τοῦναντίον ἐν τῇ ὑψίστῃ ἐνότητι ἐνυπάρχει ἡ ὑψίστη δύναμις. Πρὸς δ' ἔτι εἶναι ὁ θεός καθαρὰ ἐνέργεια καὶ ἅμα ἀπόλυτος νόησις, διότι ὑπάρχει κεχωρισμένος ἀπὸ πάσης ὕλης· γινώσκει ἑαυτὸν καὶ οὕτω γινώσκει πάντα. Τέλος εἶναι ὁ θεός καὶ ἀπόλυτος βούλησις· ἐνεργεῖ οὐχὶ ὡς φυσικὴ δύναμις ἀλλ' ὡς νοητικὴ αἰτία καὶ κατευθύνει πάσας τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ εἰς ὠρισμένον σκοπὸν, εἰς τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ θεία

1. 1,3-5.

2. Ἡ ψυχὴ εἶναι μίᾳ ἀλλ' ἔχει διαφόρους ιδιότητες καὶ δυνάμεις.

3. Εἰς τὴν ψυχὴν ἡ πολλότης εἶναι κινήτη.

4. 1,6.2,1.

ἐνέργεια προέρχεται ἐκ τῆς βουλήσεως, ἔπεται ὅτι εἶναι ἐλευθέρα. Τὰ ὄντα προῆλθον ἐκ τοῦ θεοῦ οὐχὶ δι' ἀπορροῆς ἀλλὰ κατ' ἐλευθέραν ἐκείνου βούλησιν, ἦτοι ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως ἐκ τοῦ μηδενός ¹.

3. Ψυχολογία καὶ γνωσιολογία. Κατερχόμενος ἐκ τοῦ θεοῦ εἰς τὰ δημιουργήματα ὁ φιλόσοφος καὶ ἐπισκοπῶν τὰς βαθμίδας τῶν ὄντων ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ἀναπτύσσει ἀκριβέστερον τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν αὐτῶν. Μέση μεταξὺ τῶν δύο ἀνωτέρων καὶ τῶν δύο κατωτέρων βαθμίδων τῆς ὑπάρξεως ἴστανται, λέγει, ἡ ψυχὴ, ἣτις συνάπτει αὐτὰς μετ' ἀλλήλων τὸ μὲν ἀνερχομένη εἰς τὴν ἀνωτέραν τὸ δὲ κατερχομένη εἰς τὴν κατωτέραν μοῖραν τῶν ὄντων. Διακρίνονται δὲ τρία ψυχῶν εἶδη, τουτέστιν ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ, αἱ ψυχαὶ τῶν ἀστέρων καὶ τέλος αἱ ψυχαὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἐμβίων. Ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ εἶναι ἡ ζωτικὴ καὶ κινητικὴ ἀρχὴ τοῦ ὅλου ὄρατοῦ κόσμου καὶ συνάπτεται πρὸς τὸ σῶμα αὐτοῦ διὰ τοῦ καθολικοῦ (παγκοσμίου) πνεύματος, ὅπερ εἶναι αἰθέριον καὶ χρησιμεύει ὡς ὄργανον τῆς τοῦ παντὸς κινήσεως. Διὰ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς κατέρχονται αἱ ἰδέαι ἐκ τῆς ὑπὲρ αἴσθησιν χώρας εἰς τὴν ὕλην καὶ ἀποκαλύπτονται ἐν αὐτῇ ². Διεξοδικώτερος γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἥς ἀποδεικνύεται τὸ ἄυλον καὶ ἀθάνατον ³· αἱ ἐννοιαὶ τοῦ αὐλοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας εἶναι

---

1. 2,2.4.9.11. Ὁ Φικῖνος γινώσκει ὅτι ἀντιτίθεται πρὸς τὸν Πλωτῖνον καὶ τὸν Πρόκλον ἀλλὰ πιστεύει ὅτι οἱ ἄριστοι πλατωνικοὶ ἔχουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸν Διονύσιον, τὸν Ὀριγένη καὶ τὸν Αὐγουστῖνον (5,13).

2. 3,1 καὶ 2,4.1.

3. Ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἄυλος ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι κινεῖ ἑαυτήν, ἐνῶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ οὐδεμιᾶς κινήσεως εἶναι δεκτικόν· ἔτι δὲ ἡ ψυχὴ οὔτε αὐξάνεται οὔτε ἐλαττοῦται σὺν τῇ αὐξήσει καὶ τῇ ἐλαττώσει τοῦ σώματος. Εἶναι δὲ καὶ ἀσώματος, διότι τροφὴν ἔχει τὴν ἀλήθειαν καὶ γινώσκει τὸ ὑπὲρ αἴσθησιν καὶ ἀπλοῦν ἐνῶ ἡ σωματικὴ ἐνέργεια ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸ σύνθετον. Πρόσθετος ὅτι ἡ ψυχὴ νοεῖ ἑαυτήν καὶ ἔχει ἐλευθέραν ἐνέργειαν, ἃς ιδιότητος οὐδαμῶς ἔχει τὸ σῶμα· ἐπὶ τούτοις νοεῖ ἄνευ συναφείας πρὸς τὰ σωματικὰ ὄργανα καὶ γινώσκει τοσοῦτον τελειότερον, ὅσῳ μᾶλλον ἀποσπᾶται ἀπ' αὐτῶν (6,11.8,2.4.9.14.9,2).

ισοδύναμοι, οἱ δὲ λόγοι οἱ ἀποδεικτικοὶ ἐκείνου εἶναι ἅμα ἀποδεικτικοὶ καὶ ταύτης. Ἐὰν ἡ ψυχὴ ὑπάρχη οὐσία καθ' ἑαυτὴν καὶ χωρὶς ἀπὸ τοῦ σώματος, ὁ θάνατος καὶ ἡ διάλυσις τοῦ σώματος δὲν εἶναι συγχρόνως θάνατος καὶ διάλυσις τῆς ψυχῆς. Πρὸς δὲ ἡ ψυχὴ τείνει φύσει εἰς αἰδιδιὸν ὑπαρξιν, ἣτις τάσις δὲν εἶναι ματαία, διότι ἄλλως θὰ ἦτο ὁ ἄνθρωπος τὸ ἀθλιώτατον τῶν δημιουργημάτων. Ἐπειτα ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει τὴν πρὸς τὸν θεὸν ὁμοίωσιν καὶ σπουδάζει νὰ καταστή τὸν τρόπον τινὰ αὐτὸς ὁ θεός, ἡ δὲ θέωσις εἶναι ἐφικτὴ μόνον ἐν τῷ ἐπέκεινα βίῳ. Τέλος καὶ ἡ ὀρησκεία ἀπαιτεῖ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασία, ἄνευ δὲ τοιαύτης προϋποθέσεως θὰ ἦτο ἀδύνατος ¹.

Πρὸς ἐξήγησιν τῆς γνώσεως καθόλου διακρίνονται κατὰ τρόπον νεοπλατωνικὸν τριτταὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἀντίστοιχοι πρὸς τὰ τρία μέρη αὐτῆς, ἦτοι ἡ αἴσθησις, ἡ νόησις (ὁ νοῦς, mens) καὶ ὁ λόγος, ὧν αἱ μὲν δύο πρῶται δυνάμεις ἐνορῶσιν, ἐποπτεύουσι τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν ἀμέσως ², ἡ δὲ τρίτη νοεῖ μόνον ἐμμέσως. Ἡ κατὰ νοῦν γνώσις γίνεται διὰ τῶν «νοητῶν εἰδῶν», ἅτινα δὲν ἔρχονται θύραθεν εἰς τὸν νοῦν (διότι τὸ νοητὸν καὶ γενικὸν εἶδος εἶναι ἀδύνατον νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ μερικοῦ καὶ αἰσθητοῦ εἴδους, τοῦ συναφοῦς πρὸς ὄρους ὑλικούς) ἀλλ' εὐρίσκονται ἤδη πρὸ πάσης ἐμπειρίας ἐν τῷ νῷ (εἶναι ἔμφυτα)· ἡ δ' ἐξωτερικὴ ἐμπειρία βοηθεῖ μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι διεγείρει τὸν νοῦν ὅπως λάβῃ συνείδησιν τοῦ ἐν αὐτῷ ἐμφύτου εἴδους (formula innata). Συντελεῖται δηλαδή ἡ νοερὰ γνώσις ὧδε· διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντικειμένου, ἐφ' ὅσον γίνεται ἡμῖν τοῦτο αἰσθητόν, ἀναμιμνήσκειται τρόπον τινὰ ὁ νοῦς τὸ ἐν ἑαυτῷ ἔμφυτον «νοητὸν εἶδος» τοῦ ἀντικειμένου καὶ λαμβάνων συνείδησιν ἐκείνου ἐποπτεύει δι' αὐτοῦ τὴν οἰκείαν ἰδέαν (τὴν ἰδέαν τοῦ ἀντικειμένου, πρὸς ἃ ἀντιστοιχεῖ τὸ ἔμφυτον εἶδος) ἀμέσως ἐν τῷ θεῷ. Οὕτω πως (ἄμεσον) ὑποκείμενον τῆς νοερᾶς γνώσεως εἶναι (οὐχὶ τὸ αἰσθητὸν πράγμα ἀλλὰ)

¹. 5,1,8 ἐξ. 14,1.

². Ἡ μὲν αἴσθησις ἐποπτεύει ἀμέσως τὰ αἰσθητά, ὁ δὲ νοῦς τὰ νοητά καὶ θεῖα.

μόνον ἢ τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τοῦ πράγματος συνεστῶσα θεία ἰδέα. Διὰ τῶν ἐμφύτων ἄρα νοητῶν εἰδῶν ἀνυψοῦται ὁ νοῦς εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῶν ὄντων, τουτέστιν ἐποπτεύει αὐτὰ κατὰ τὴν ἀληθῆ των οὐσίαν ¹. Τῷ ὄντι δὲ ἀφοῦ ἡ ἀληθῆ οὐσία τοῦ πράγματος εἶναι τι ἀναλλοίωτον, ἔπεται ὅτι ἡ γνῶσις ἐκείνης χρήζει τῆς θείας ἰδέας· ἡ ἀλήθεια παντὸς πράγματος ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι συνάδει πρὸς τὴν ἀίδιον ἰδέαν αὐτοῦ. Τότε λοιπὸν μόνον ἡ γνῶσις ἡμῶν εἶναι ἀληθῆς, ὅταν συμφωνῇ πρὸς τὴν ἰδέαν, ἥτοι ὅταν γινώσκωμεν ἕκαστον πρᾶγμα διὰ τῆς οἰκείας ἰδέας, ἥτις εἶναι καὶ ἡ αἰτία αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα ὁ νοῦς ἡμῶν εὐρίσκεται ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ πρὸς τὴν θείαν οὐσίαν καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἐπαφῆς ἐποπτεύει τὰς οὐσίας τῶν πραγμάτων ἀμέσως ἐν τῷ θεῷ. Ὡς ὁ τοῦ σώματος ὀφθαλμὸς βλέπει πάντα ἐν τῷ φωτὶ τοῦ ἡλίου, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ἡμῶν γινώσκει πάντα ἐν τῷ φωτὶ τῆς θείας οὐσίας. Λοιπὸν πᾶσα γνῶσις στηρίζεται ἐπὶ τινος μορφώσεως, ἣν ὁ ἡμέτερος νοῦς λαμβάνει παρὰ τοῦ θείου διὰ τῶν ἐμφύτων εἰδῶν· γνῶσις εἶναι ἡ μόρφωσις τοῦ νοῦ ἡμῶν ὑπὸ τοῦ θείου νοῦ: *in lumine tuo videmus lumen* ².

4. Ἐπισκόπησις. Ἐκ τῶν εἰρημένων καθίσταται εὐδηλον ὅτι ὁ Φικῖνος ἐθεράπευσε τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ὡς αὕτη διεμορφώθη ὑπὸ τῶν νέων πλατωνικῶν. Τὰς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος ὑπομιμνήσκουσιν ἡ περὶ γνώσεως θεωρία, ἡ κοσμολογία καὶ ἡ ψυχολογία. Αἱ ἀποδείξεις μάλιστα τῆς αὐλοῦ φύσεως καὶ τῆς ἀθα-

---

¹. Θέλοντες, φέρ' εἰπεῖν, νὰ μάθωμεν τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τοῦ κύκλου δὲν θὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν θέαν αἰσθητοῦ τινος κύκλου (διότι ὁ τοιοῦτος εἶναι ἀτελής) ἀλλὰ θὰ ἀπιδώμεν εἰς τὸ δι' ἐκείνου ἀνακαλούμενον ἔμφυτον ἐν τῷ νῷ ἡμῶν «εἶδος» (γενικὴν ἔννοιαν) τοῦ κύκλου· διὰ δὲ τοῦ εἶδους τούτου θὰ ἀνυψωθῶμεν εἰς τὴν ἀίδιον καὶ ἐν τῷ θεῷ ἐνοῦσαν ἰδέαν τοῦ κύκλου καὶ θὰ ἐποπτεύσωμεν αὐτὴν νοερῶς ἐν τῷ θεῷ (12,1).

². 12, 1-4. Ὁ θεὸς ἐνέπλησε τοὺς ἀγγέλους ἀπαξ διὰ παντὸς τῶν ἰδεῶν, εἰς δὲ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἀποκαλύπτει τὰς ἰδέας ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς κατ' αἰσθησίν ἀντιλήψεως. Ἄλλ' ἐὰν μὴ εἶχεν ὁ νοῦς ἡμῶν τὰ ἔμφυτα εἶδη, δὲν θὰ ἐλάβανε γνῶσιν. Οὕτω κυροῦται τὸ τῆς Γραφῆς «Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου Σου, Κύριε» καὶ «Ἐν τῷ φωτὶ Σου ὀψόμεθα φῶς» (12,1).

νασίας τῆς ψυχῆς εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἐπαναλήψεις τῶν πλατωνικῶν ἀρχῶν. Ἀφίσταται δὲ ὁ φιλόσοφος τοῦ νέου πλατωνισμοῦ καὶ προσεγγίζει τῷ χριστιανισμῷ ἀρνούμενος τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ ἀπορροὴν τῶν ὄντων καὶ δεχόμενος τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν· συνεφώνει ὅμως πάλιν πρὸς τοὺς νέους πλατωνικοὺς ὡς πρὸς τὴν δεισιδαιμονίαν, μαγείαν καὶ ἀστρολογίαν¹.

Νεώτερος φίλος τοῦ Φικίνου ἦτο ὁ Μιρανδόλης.

4. ΠΙΚΟΣ Ο ΜΙΡΑΝΔΟΛΗΣ

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Ἰωάννης Πῖκος ὁ Μιρανδόλης (Giovanni della Mirandola) υἱὸς τοῦ πλουσίου ἡγεμόνος τῆς Μιρανδόλης ἐγεννήθη τῷ 1463. Προωρισμένος εἰς τὸ κληρικὸν στάδιον καὶ ἐπιδείξας πρῶϊμον θαυμαστὴν ἐπίδοσιν ἐσπούδασε συντόμως ἀπὸ τοῦ 14ου τῆς ἡλικίας ἔτους ἐν τοῖς τότε περιφανεστάτοις πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας (Βολωνίας καὶ Φερράρας, Παδούης καὶ Παρισίων) περὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον καὶ τὴν ἀριστοτελίζουσαν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ἰταλίαν, ἐν ἡλικίᾳ 21 ἐτῶν, μετέβη εἰς Φλωρεντίαν, ἐνθα ὑποστάς τὴν ἐπίδρασιν τῶν Μεδίκων καὶ τοῦ Φικίνου ἠσχολήθη μετὰ ζήλου περὶ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐλθὼν τῷ 1486 εἰς Ῥώμην προέβαλε 900 θέσεις (ἐπιστημονικὰ ζητήματα) ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀνέλαβε νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτάς κατὰ πάντων τῶν σοφῶν τοῦ κόσμου, οὓς μετεπέμψατο δηλώσας ὅτι θὰ κατέβαλεν αὐτὸς τὴν δαπάνην τῆς μεταβάσεως καὶ τῆς διατροφῆς. Ἀλλ' ἡ συζήτησις ἀπηγορεύθη, ἀφοῦ 13 τῶν θέσεων κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς παπικῆς αὐθεντίας ὡς ὑποπτοὶ ἐπὶ κακοδοξίᾳ. Οὐδὲν δὲ ὠφέλησεν ἡ γραφεῖσα ὑπὲρ ἐκείνων Ἀπολογία. Ὁ Πῖκος ἀναθεματισθεὶς ἀπέστη τοῦ δημοσίου βίου καὶ διῆγε τοῦ λοιποῦ ὅτε μὲν ἐν τοῖς κτήμασιν αὐτοῦ ὅτε δὲ ἐν Φλωρεντίᾳ ἀφωσιωμένος εἰς θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς μελέτας

1. Περὶ τοῦ Φικίνου ἐπιθι Ferrì L., *Platonismo di Ficino*, 1884.—Saitta, *La filosofia di Mar. Fic.*, 1924.—Festugière T., *La philosophie de l'amour de M. F.*, Paris 1941.—Hak, *Mar. Fic. Amster.* 1934.

μέχρι τῆς τελευτῆς, ἐπισυμβάσης προώρως τῷ 1494. Ἐκ τῶν καταλειφθέντων συγγραμμάτων μνημονευτέα τὰ ἐξῆς· Περὶ τοῦ ἔργου τῆς γνώσεως¹, Περὶ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ ἐνός², Περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου³, Κατ' ἀστρολόγων βιβλία 12⁴, καὶ πολλαὶ Ἐπιστολαί⁵.

2. Ὀντολογικαὶ θεωρίαι. Ὡς ὁ Φικῖνος ἀνῆγε τὴν φιλοσοφίαν εἰς ἀρχαιοτέρας πηγὰς, οὕτω καὶ ὁ Πῖκος ἐδόξαζεν ὅτι ἡ τῶν παλαιῶν σοφία κατάγεται ἐκ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἠντλήθη ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων αὐτῶν· διὸ καὶ μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐξέμαθε τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, ὅπως ἀναγινώσκη τὰ πρωτότυπα. Ἐν δὲ τῇ περὶ τὰ ἑβραϊκὰ ἀσχολίᾳ ἐγνώρισε τὰ καββαλικά συγγράμματα καὶ ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἀληθὴς σοφία περιέχεται ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς βιβλίοις περικεκαλυμμένη. Ὑπέλαβε λοιπὸν ὅτι ἡ καββάλα πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ πηγὴ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθοῦς σοφίας. Ἐκ τῆς καββάλας, λέγει, ἠρύσαντο εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως καὶ ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Πλάτων, διότι τὰ ὑπ' αὐτῶν διδασκόμενα συνάδουσιν ὅλως πρὸς τὸ περιεχόμενον ἐκείνης. Οὕτως ἀνέμειξεν ὁ Πῖκος πλατωνικὰς θεωρίας καὶ καββαλικὰς δοξασίας⁶, εἶναι δὲ ὁ πρῶτος, ὅστις, καίπερ ὢν πλατωνικός, εἰσήγαγεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν διδάγματα καββαλικά⁷.

1. Heptaplus de opere sex dierum geneseos. Florenz 1490.

2. Tractatus de ente et uno. Bologna 1496, καὶ ὕστερον πολλάκις.

3. De dignitate hominis. 1486.

4. Disputationum adversus Astrologos libri XII. 1496.

5. Ἐνταῦθα μνημονευτέον καὶ τὸ ἔργον De concordia Platonis et Aristotelis, ὅπερ κατελείφθη ἀσυμπλήρωτον. Ἄπαντα τὰ ἔργα τοῦ Πίκου ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον τῷ 1496 καὶ ὕστερον πολλάκις, τέλος δὲ ἐν Βασιλείᾳ τῷ 1601. Ἐκλεκτὰ συγγράμματα αὐτοῦ μετεφράσθησαν εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ E. Liebert, 1904.

6. Οὐχ ἤττον συνῆψε πρὸς τὰ πλατωνικὰ καθόλου καὶ ἄλλα διανοήματα μάλιστα δὲ ἀριστοτελικά (De ente et uno, proem).

7. Ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ἀντιλήψεων κατήρτισεν ὁ Πῖκος τὰς μνημονευθείσας 900 θέσεις.

Εὐδηλον ἄρα ὅτι τὸ φιλοσόφημα τοῦ ἀνδρὸς εἶναι κρᾶμα πλατωνισμοῦ καὶ ἰουδαϊσμοῦ (καββάλας). Ἐν μὲν τῇ γνωσιολογίᾳ ἀκολουθεῖ τῷ Φικίνῳ¹, ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ συμβιβάζων τοὺς τότε πλατωνικοὺς μετὰ τῶν ἀριστοτελικῶν γνωματεύει ὅτι ὁ θεὸς τὸ μὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ μὴ ὄν καὶ ὀρίζεται ὡς τὸ "Ὄν τὸ δὲ τίθεται ὑπὲρ τὸ ὄν καὶ ὀρίζεται ὡς τὸ "Ἐν². Τὸν θεὸν νοοῦμεν ὡς τὴν τελειοτάτην ζωὴν, τὴν τελειοτάτην νόησιν, τὴν τελειοτάτην βούλησιν καὶ τὰ τοιαῦτα· πρέπει δὲ πᾶσαν τῷ θεῷ ἀπονεμομένην τελειότητα νὰ νοοῦμεν ὡς ἀπόλυτον, μίαν καὶ ἀπλήν τελειότητα, ἐν ἣ πάντα εἶναι ἀπολύτως ἐν. Περαιτέρω ὀφείλομεν νὰ ὀμολογήσωμεν ὅτι ὁ θεὸς ἔχει τὰς ιδιότητας ἢ τελειότητας οὐχὶ ἐν τῇ συνήθει ἐκδοχῇ καὶ ἴσταται ὑπὲρ αὐτάς· εἶναι πλέον τῆς ζωῆς, πλέον τῆς νοήσεως, πλέον τῆς σοφίας· εἶναι τὸ ὑπερόν, τὸ ὑπερέν, τὸ ὑπεραληθές, τὸ ὑπεραγαθόν. Ἐν τῇ βαθμίδι ταύτῃ τῆς γνώσεως φθάνομεν εἰς τὸ θεῖον σκότος, διότι ἐπιγινώσκομεν ὅτι ὁ θεὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ἀνέκφραστος, ἥτις ἐπίγνωσις (τῆς ἀγνοίας) εἶναι ἡ ὑπερτάτη γνῶσις³.

3. Κοσμολογία καὶ ἀνθρωπολογία. Ἐν τῇ κοσμολογίᾳ διακρίνονται κατὰ καββαλικὸν τρόπον τριττοὶ κόσμοι, ὁ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν δηλονότι καὶ ὁ οὐράνιος καὶ ὁ ὑπὸ τὴν σελήνην κόσμος. Ἐν τῷ πρώτῳ ἐκείνῳ κόσμῳ κέντρον εἶναι ὁ θεός, περὶ ὃν ἀθροίζονται ἐννέα τάξεις Ἀγγέλων, ὑπάρχουσαι τρόπον τινὰ ὡς σφαῖραι περὶ τὸ κέντρον κινούμεναι. Ἐν δὲ τῷ οὐρανίῳ κόσμῳ κέντρον εἶναι τὸ ἔμπυρεῖον, ὅπερ αὐτὸ μὲν εἶναι ἀκίνητον ἀλλ' ὑφ' ὃ αἱ ἐννέα οὐράνιαι σφαῖραι ἀδιαλείπτως περιφέρονται κύκλῳ. Τοῦ οὐρανίου κόσμου προεξάρχει ὡς ζωτικὴ καὶ κινητικὴ ἀρχὴ ἡ τοῦ

---

1. Εἰς τὰς θέσεις αὐτοῦ ἀνήκει καὶ ἡ ἀπόφανσις, καθ' ἣν «ἡ ψυχὴ ἐνέχει ἐν ἑαυτῇ τὰ εἶδη (τὰς ἐννοίας) τῶν ὄντων, διεγείρεται δὲ μόνον ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων» (Conclus σ. 74).

2. De ente et uno 1,3,4. Τὸ ἐν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπλούστερον καὶ καθολικώτερον τοῦ ὄντος.

3. Αὐτ. 5.

κόσμου ψυχῆ, ὑφ' ἣν ἔρχονται αἱ ἐννέα ψυχαὶ τῶν οὐρανίων κύκλων. Ἐν δὲ τῷ ὑπὸ τὴν σελήνην κόσμῳ κρατεῖ ἡ πρώτη ὕλη, ἐξ ἧς προῆλθον τὰ ἀνόργανα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα. Καὶ ἐπειδὴ οἱ τρεῖς οὗτοι κόσμοι συναποτελοῦσι τὸ ἐνιαῖον σύμπαν, ὁ κατώτερος κόσμος ὑφίσταται τὴν κινητικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀνωτέρου καὶ πάλιν πᾶν τὸ ὑπάρχον ἐν τινὶ κόσμῳ εὐρίσκεται κατ' ἀντιστοιχίαν καὶ ἐν τοῖς ἑτέροις ¹. Τέλος εἰς τοὺς τρεῖς κόσμους προστίθεται καὶ τέταρτος, ὅστις κυρίως εἰπεῖν δὲν εἶναι τις ἴδιος κόσμος ἀλλ' ἀπλῶς ἡ περιλήψις καὶ σύνδεσις τῶν τριῶν ἄλλων κόσμων. Ὁ τέταρτος οὗτος κόσμος εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος ἐτέθη ἐν μέσῳ τῶν τριῶν καὶ ἐμφαίνει εἰκόνα τοῦ θεοῦ διὰ τῆς αὐτοῦ αὐτοῦ καὶ νοερᾶς ψυχῆς· ἔχει ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ τὰς φύσεις τοῦ σύμπαντος καὶ συνάπτει ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντα. Τὰ μὲν γῆϊνα στοιχεῖα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ οὐράνιον ἐν τῇ ἐλλόγῳ ψυχῇ καὶ τῷ λεπτῷ καὶ φωταυγεῖ σώματι, ὅπερ περιβάλλει ἀμέσως τὴν ψυχὴν καὶ ἀποτελεῖ τὸν σύνδεσμον μεταξὺ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἀδρομεροῦς (γεώδους) σώματος. Πάντα λοιπὸν τὰ στοιχεῖα, εἰς ἐν συναπτόμενα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἀπεργάζονται αὐτὸν ὡς μικρόκοσμον καὶ τῆς θεότητος ἀκριβῆ εἰκόνα ². Ὅπερ δὲ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἡ ἐλευθερία, δι' ἧς καθορίζει αὐτὸς τὴν ἰδίαν μοῖραν ³. Τὸ ἀκρότατον ἀγαθόν, ἐν ᾧ ἔγκειται ἡ εὐδαιμονία, εἶναι ἡ ἐπάνοδος ἐκάστου εἰς τὴν οἰκείαν ἀρχήν, ἡ ἐφίξις τοῦ θεοῦ. Τοσούτῳ δὲ τελειότερον ἐφικνεῖται ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ καὶ καθίσταται εὐδαίμων, ὅσῳ μᾶλλον ἀσκεῖ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ περὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν βούλησιν δυνάμεις, ὅσῳ μᾶλλον δηλονότι γινώσκει καὶ ἀγαπᾷ τὸν θεόν. Ἄλλ' αὕτη εἶναι μόνον ἡ φυσικὴ εὐδαιμονία,

¹. Τὸ πῦρ, φέρ' εἰπεῖν, ἐν μὲν τῷ ὑπὸ τὴν σελήνην κόσμῳ ὑπάρχει ὡς στοιχεῖον, ἐν δὲ τῷ οὐρανῷ ὡς ἥλιος, ἐν δὲ τῷ ὑπερουρανίῳ ὡς ἀγάπη τοῦ σεραφικοῦ νοῦ. (Heptaplus 2,6).

². Αὐτ. 4,1. 5,6.

³. «Ἐθικά σε—λέγει ὁ θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ—εἰς τὸ μέσον τοῦ κόσμου, ἵνα εὐκολώτερον ἐντεῦθεν περισκοπῆς καὶ διακρίνης ὅ,τι εἶναι ἐν αὐτῷ. Οὐτὸ οὐράνιον ἐποίησά σε οὔτε ἐπίγειον, οὔτε θνητὸν οὔτε ἀθάνατον, ἵνα καταστῆς σὺ αὐτὸς ἐλεύθερος πλάστης καὶ ῥυθμιστῆς τῆς μορφῆς σου· θὰ δυνηθῆς ἐξαλ-

ἀμυδρά τις εἰκὼν τῆς ἀνωτέρας καὶ ὑπὲρ φύσιν εὐδαιμονίας, ἣτις κεῖται ἐν τῇ ἐποπτεία καὶ τῇ ἐνώσει μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἐπιτυγχάνεται διὰ θείας ἐπενεργείας, τῆς λεγομένης χάριτος ¹.

Ὁ Πῖκος σφοδρῶς καθήπτετο τῆς δεισιδαιμονίας καὶ κατεπόλεμει τὴν ἀστρολογίαν ². ἐνέκρινε δ' ὅμως τὴν φυσικὴν μαντείαν, τὴν προτιθεμένην ὅπως διερευνήσῃ τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου ἀλληλουχίαν, τὴν καθολικὴν τῶν ὄντων συμπάθειαν καὶ μάθη τὰ ἀπόρρητα τοῦ παντός, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς γνώσεως ταύτης κατορθώσῃ διὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἀσυνήθη καὶ θαυμάσια ἀποτελέσματα ³. Τοιαῦτά τινα διδάγματα, ἐν οἷς πλατωνικὰ μᾶλλον δὲ νέα πλατωνικὰ θεωρήματα συγκεράννυνται μετ' ἀριστοτελικῶν καὶ καββαλικῶν, μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ τότε φιλοσοφία δὲν εἶχεν ὅλως ἀποστῆ τῆς σχολαστικῆς διανοήσεως ⁴.

4. Ἕτεροι πλατωνικοί. Ὁ Ἰωάννης Πῖκος ἐπέδρασε διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐπ' ἄλλους τε πολλοὺς καὶ μάλιστα τὸν Ζβίγγλιον. Ὁ δ' ἐκδότης τῶν ἔργων ἐκείνου καὶ ἀνεψιὸς Ἰω. Φραγγίσκος Πῖκος Μιρανδόλης (1469—1533) ἐστοίχει καθόλου εἰπεῖν τῷ θεῷ ἀλλ' ὑποστάς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Σαβοναρόλου ⁵ καὶ τοῦ Ζβιγγλίου ὑπέτασσε τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν θρη-

---

λοιούμενος νὰ καταπέσῃ εἰς τὰ κατώτατα ζῶα ἢ ἀναγεννώμενος νὰ ἀνυψωθῆς ἐλευθέρως εἰς τὰ θεῖα ὄντα. (De dignit. hom. σ. 317).

¹. Αὐτ. 1,7.

². Ἰδίᾳ ἐκάκιζε τὴν γεωμαντείαν, ὑδρομαντείαν, τὰς γοητείας καὶ ἐπωδάς. (Disput. proem.).

³. Heptar. praef.

⁴. Περὶ τοῦ Πίκου τούτου ἐπιθι Vincenzo di Giovanni, Pico della Mir. filosofo platonico. Firenze 1882.—Levy A., Die Philos. Picos Mir. Berl. 1908.—Kibre, Pearl, The library of Pic. Mir. New York 1936.

⁵. Ὁ Ἱερώνυμος Savonarola (1452—1498), ὁ ἐπικαλούμενος «προφήτης» καὶ πρόδρομος γενόμενος τοῦ Λουθήρου, ἦτο ἀριστοτελικός· συνέγραψεν ἄλλα τε καὶ Compendium logices (1497) καὶ Compendium totius philosophiae (1452).

σκείαν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν δοξάζων ὅτι ἐκ ταύτης μόνης ἀντλεῖται ἡ ἀληθὴς σοφία ¹.

Εἰς τοὺς πλατωνικούς, τοὺς ὑποστάντας τὴν ἐπίδρασιν τῆς καββάλας, ἀνήκουσιν ὁ Ἑνετὸς Zorzi καὶ πολλοὶ Γερμανοί, ἐν οἷς ὁ Reuchlin καὶ ὁ Ἀγρίππας. Ὁ Φραγγίσκος Zorzi (1460–1540), ὁ ἐπικαλούμενος Ἑνετὸς, ἐν τῷ διεξοδικῷ ἔργῳ «Περὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ κόσμου» ² ἐξαγγέλλει πλὴν ἄλλων καὶ πυθαγόρεια διδάγματα. Ὁ δὲ Ἰω. Reuchlin (1455–1522), ὁ ἐξελληνίσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς Καπνίωνα, κατ' ἐπάγγελμα νομικὸς ὢν ἅμα δὲ βαθύς φιλόλογος καὶ γνώστης τῆς ἑβραϊκῆς, ἐγνώρισεν ἐν Φλωρεντίᾳ τὸν Ἰω. Πῖκον καὶ ὑπέστη ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Ἐγένετο δ' ἐν Ῥώμῃ ἀκροατῆς καὶ τοῦ ἡμετέρου Ἰωάννου Ἀργυροπούλου. Ἐν τοῖς δυσὶ φιλοσοφικοῖς ἔργοις ³ φαίνεται σφοδρὸς ἀντίπαλος τῶν Σχολαστικῶν καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Πρὸς γνῶσιν, λέγει, τοῦ ὑπὲρ αἴσθησιν κόσμου δὲν ἐξαρκεῖ ἡ ἀνθρωπίνη ἐπιστήμη ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ θεῖος φωτισμός, εἰς ὃν βοηθοῦσι τὰ μυστήρια τῆς καββάλας καὶ ἡ νέα Πυθαγόρειος θεωρία. Διὰ τούτων ἀνυψούμεθα εἰς τὸν θεόν, ἐποπτεύομεν αὐτὸν καὶ ἐπιτυγχάνομεν τῆς οὐρανίου μακαριότητος. εἶναι δὲ ὁ θεὸς ὑπὲρ πᾶσαν ἐνότητα καὶ προσέτι ἡ αἰωνία ἀρχὴ αὐτῆς· εἶναι ὑπερὲν καὶ ὑπερόν, ἐξ οὗ ἀπορρέει ὅ,τι ὑπάρχει. Διακρίνονται τριτοὶ κόσμοι, ὁ κατώτερος ἢ

¹. Ὁ Πῖκος οὗτος συνέγραψε δύο ἔργα, «Περὶ τῆς ματαιότητος τῆς ἐθνικῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας» (*Examen vanitatis Christianae disciplinae*) καὶ «Περὶ τῶν προκαταρκτικῶν ἐννοιῶν» (*De praenotionibus*). Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐπιχειρεῖ αὐστηρὸν κριτικὸν ἔλεγχον τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀριστοτελικῆς ἀρνούμενος ὅτι δυνάμεθα διὰ τῶν αἰσθήσεων νὰ προέλθωμεν εἰς γνῶσιν τῶν οὐσιῶν· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ προθυμεῖται νὰ παράσχη τὰ κριτήρια, δι' ὧν διακρίνεται ἡ γνησία θεία ἀποκάλυψις ἀπὸ τῆς φερομένης ὡς ἀποκαλύψεως. (Κυριώτατον κριτήριον εἶναι κατ' αὐτὸν τὸ ἔνδον φῶς).

². *De harmonia mundi*, 1525.

³. Τὸ ἕτερον ἐπιγράφεται «*Carnion sive de verbo mirifico libri III*» Basel 1494.1552, τὸ δ' ἄλλο «*De arte cabbalistica libri III*» Spirae 1494. 1517.

αἰσθητὸς κόσμος, ὁ νοητὸς (τὸ βασιλείον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων νῶν) καὶ τέλος ὁ θεῖος κόσμος· ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ παντὸς ἵσταται ὁ ἄνθρωπος, οὗ χάριν ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος.

Παρεμφερῆ ὁδὸν ἐπορεύθη καὶ ὁ Ἀγρίππας. Ὁ Ἑρρίκος Κορνήλιος Agrippa von Nettesheim (1486–1535) ἀφωσιώθη εἰς τὴν νομικὴν καὶ τὴν ἰατρικὴν, οὐχ ἤττον δ' ἐθεράπευε τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν· ἐν ταύτῃ δὲ ἠκολούθει τῷ Reuchlin, πλὴν ὅτι προσεῖχε μάλιστα εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς καββάλας. Ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτοῦ συγγραφῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ «Περὶ ἀποκρύφου φιλοσοφίας»¹ πρεσβεύει ὅτι ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸ σύμπαν ἐκ τοῦ μηδενὸς κατὰ πρότυπον τῶν ἐν τῷ νῶ αὐτοῦ ἰδεῶν· διακρίνει δὲ τρεῖς κόσμους, ἦτοι τὸ βασιλείον τῶν στοιχείων, τὸν οὐράνιον κόσμον τῶν ἀστέρων καὶ τὸν νοερὸν κόσμον τῶν ἀγγέλων. Τὰ πάντα πληροῖ καὶ διὰ πάντων διήκει ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ, εἰς ἣν ὑπόκεινται τὰ τέσσαρα στοιχεῖα· ἐπὶ δὲ τῆς ἀλληλουχίας τῶν τριῶν κόσμων στηρίζεται ἡ μαγεία, εἰς ἣν καταλήγει ἡ «ἀπόκρυφος φιλοσοφία»². Ἀλλ' ὕστερον ἀμφιβάλλων ὁ Ἀγρίππας περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐπιστημῶν ἐτράπη εἰς τὴν σκέψιν, ἣν καὶ ὑπέτύπωσε ἐν ἰδίᾳ συγγραφῇ, τῇ «Περὶ τῆς κενότητος καὶ ἀβεβαιότητος τῶν ἐπιστημῶν»³. Πᾶν, λέγει, ὅ,τι καλεῖται ἐπιστήμη, εἶναι μάταιον καὶ κενόν· οὐδὲν πλειότερον καὶ μᾶλλον τῆς ἐπιστήμης ἀντίκειται πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πίστιν⁴.

Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ πλατωνισμὸς καὶ ὁ νεοπλατωνισμὸς ἀνα-

1. De occulta philosophia. Colon. 1510. 1531–1533.

2. Δυνάμεθα δηλαδὴ νὰ μάθωμεν τὰς ἐν τοῖς οὐσιν ἐνυπαρχούσας δυνάμεις καὶ νὰ χρησιμοποιήσωμεν αὐτάς. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μαγεία δὲν γίνεται διὰ συμβόλων καὶ ἐπωδῶν ἀλλ' εἶναι μᾶλλον «φυσικὴ» μαγεία· θέλει νὰ δεσπόσῃ τῶν πραγμάτων οὐχὶ τόσον διὰ γοητειῶν καὶ ἀπορρήτων σημείων ὅσον διὰ τῆς διαγνώσεως τῆς αἰτιώδους συναφείας.

3. De vanitate et incertitudine scientiarum. Colon. 1527.1534. Ἐξεδόθη γερμανιστὶ τῷ 1913. Ἐνταῦθα ἐπικρίνονται ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ σχολαστικὴ θεολογία, ἡ ἀστρολογία καὶ ἡ ἀλχυμεία, οὐχ ἤττον δὲ στηλιτεύονται ἐκκλησιαστικαὶ καὶ πολιτικαὶ παρεκτροπαί.

4. Αὐτ. 101.

καινισθείς καὶ μετ' ἄλλων στοιχείων, μάλιστα δὲ ἰουδαϊκῶν, συγκραθεὶς ἀφίστατο ἀπὸ τῆς σχολαστικῆς διανοήσεως καὶ προσεῖχεν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως.

B. ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

I. ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΟΙ

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πλατωνισμοῦ ἐχώρησε καὶ ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ἀναζωογόνησις τοῦ ἀριστοτελισμοῦ, ἡ σπουδὴ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς περιπατητικῆς φυσικῆς καὶ ὄντολογίας καὶ αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀκριβεστέρας μελέτης τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀριστοτελικῶν τῆς περιόδου ταύτης προέχουσιν ὁ Γεννάδιος, ὁ Θεόδ. Γαζῆς, ὁ Γεώργ. Τραπεζούντιος καὶ ὁ Ἰωάν. Ἀργυρόπουλος.

1. ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Γεώργιος Κουρτέσης ἢ Κορτέσιος, ὁ ἐπιλεγόμενος Σχολάριος, ἐγεννήθη πιθανῶς τῷ 1405 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ γονέων εὐπόρων¹. Ὑπὸ διδασκάλων ἐπιφανῶν, ἐν οἷς φέρονται Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός καὶ ὁ Γεώργ. Γεμιστός (Πλήθων) ἐδιδάχθη τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν, πρωτῶν δ' ἐξέμαθε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ μελετᾷ εὐπετῶς τὰ ἔργα τῆς Δύσεως. Νέος ὢν ἱδρυσε Σχολήν, ἐν ᾗ ἐδίδασκε γραμματικὴν καὶ φιλοσοφίαν· ἀπολαύων δὲ τῆς βασιλικῆς εὐνοίας κατέλαβε θέσιν περισπούδαστον² καὶ ἐδίδασκε καθ' ἐκάστην Παρασκευὴν ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ βασιλέως, παρούσης τῆς συγκλήτου, τὸν θεῖον λόγον. Συμπεριληφθεὶς εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Ἰωάννην πρεσβείαν μετέσχε τῆς ἐν Φερράρα καὶ Φλωρεντία συνόδου, ἐνθα διὰ

1. Τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον ἦτο Κουρτέσης.

2. Προέστη τῆς ἐν τῷ παλατίῳ οἰκουμενικῆς Σχολῆς, τῆς ἄλλως λεγομένης Ἀκαδημείας· ὑπῆρξε δὲ καὶ «καθολικὸς secretarius» τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ «καθολικὸς κριτῆς τῶν Ῥωμαίων».